

Slechte pers

Nadruk op Griekse bronnen vervormde geschiedenis Perzische Rijk

Het Perzische Rijk (ca. 539-330 v.Chr.) wordt wel het eerste wereldrijk uit de geschiedenis genoemd. Op zijn hoogtepunt strekte het zich uit van India tot aan de westkust van Klein-Azië en van Soedan tot de Kaukasus. Nog nooit waren zoveel mensen ter wereld verenigd onder één staatshoofd. In de westerse geschiedenis is het Perzische Rijk vaak negatief afgeschilderd, als despotisch en decadent. Het is pas sinds de laatste decennia dat historici hier vraagtekens bij zetten. Hebben we ons niet al te zeer laten leiden door (partijdige) Griekse bronnen?

Uzume Wijnsma is promovendus aan de Universiteit Leiden. Ze doet onderzoek naar de politieke legitimiteit van het Perzische Rijk.

Doordat het Perzische Rijk zo groot was, zijn de sporen die het heeft achtergelaten ook bijzonder divers. Om meer over het Rijk te weten te komen, kunnen we papyri uit Egypte bestuderen, potscherven uit Israël of kleitabletten uit Irak. Maar we kunnen ook brieven uit Afghanistan, koninklijke inscripties uit Iran of publieke decreten uit Turkije bekijken. En dan heb ik het nog niet eens over de restanten van paleizen, forten, tempels, wegen, steden en dorpen die in het gebied gevonden zijn. Duizenden monumenten en teksten hebben de tand des tijds doorstaan.¹ Er is echter één probleem: het zijn vaak niet déze bronnen die ons beeld van het Perzische Rijk bepalen, maar antieke teksten uit Griekenland. Hoe is dit zo gekomen?

¹ Amélie Kuhrt, *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period* (New York 2007), 6-15.

² Frits Naerebout en Henk Singor, *De Oudheid: Grieken en Romeinen in de context van de wereldgeschiedenis* (Amsterdam 1995), 100-115.

³ Maria Brosius, "Greek Sources on Achaemenid Iran," in Daniel Potts (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Iran* (Oxford 2013), 658-668.

De Griekse beeldvorming

Het klassieke Griekenland, toen mannen als Plato en Aristoteles over de straten van Athene liepen, bestond gelijktijdig met het Perzische Rijk. Griekenland was in die tijd nog verdeeld over verschillende, onafhankelijke stadstaten. Sommige daarvan hadden koningen (Sparta), terwijl andere met de democratie experimenteerden (Athene). Ook bestonden er Griekse kolonies op de eilanden van de Middellandse Zee en aan de westkust van Klein-Azië.² Ondanks deze poli-

tieke verdeeldheid, had men wel een gevoel van culturele verbintenis met elkaar. Het ging dus de hele Griekse wereld aan toen de Grieken aan de kust van Klein-Azië in de zesde eeuw v.Chr. veroverd werden door de Perzen.

Het was deels door deze verovering, en door het dichterbij kruipen van het Perzische Rijk in het algemeen, dat Grieken interesse begonnen te tonen in hun machtige buur. Griekse historici begonnen bijvoorbeeld over de geschiedenis van de Perzen te schrijven, en over de geschiedenis van de volkeren onder hun juk.³ Op het eerste gezicht lijken deze teksten van grote waarde voor ons begrip van het Perzische Rijk: sommige oorlogen en hofintriges zouden we simpelweg niet kennen als een Griekse historicus ze niet beschreven had. Griekse verhalen zijn dus van oudsher gebruikt om de geschiedenis van het Perzische Rijk te reconstrueren. Maar wie wat verder kijkt, bemerkt dat veel Griekse teksten een eenzijdig beeld van het Rijk geven. Zo is hun geografische blik beperkt. Omdat de meeste Grieken aan de westelijke grens van het Perzische Rijk woonden, vertellen de teksten ons vooral veel over dat gebied, dus over de landen die grensden aan de oostelijke Middellandse Zee. Wat er verder naar

het oosten toe gebeurde, in het binnenland van het Rijk, was voor veel Grieken een raadsel. Dit is een grote tekortkoming omdat zich juist daar het centrum van het Rijk bevond.⁴

Verder was de Griekse blik cultureel gekleurd: niet-Grieken, zoals de Perzen, werden bestempeld als 'barbaren', die over het algemeen als inferieur werden beschouwd. Deze negatieve opvatting over de Perzen werd versterkt toen zij in 490 en 480 v.Chr. Griekenland probeerden te veroveren. De Perzische legers werden uiteindelijk uit Griekenland verdreven, maar de Grieks-Perzische Oorlogen, zoals ze nu worden genoemd, lieten diepe sporen na in het Griekse denken. De oorlogen kwamen synoniem te staan aan Grieks heldendom, en aan Griekse superioriteit in het algemeen. Teksten die vervolgens geschreven werden, laten zulke denkbeelden duidelijk zien.⁵ Neem Xerxes, de Perzische koning die Griekenland in 480 v.Chr. binnenviel. Griekse teksten schilderen hem bijna unaniem af als een wrede heerser, die ondanks zijn oneindige hoeveelheid (zwakke) strijders de (sterke) Griekse soldaten niet wist te verslaan. In de vierde eeuw v.Chr. werd Xerxes zelfs als een kantelpunt in de Perzische geschiedenis gezien. Waren de koningen vóór Xerxes nog enigszins goed geweest, na hem ging het bergafwaarts. Het Perzische Rijk verviel tot een afbrokkelende staat, geregeerd door zwakke dictators in weelderige paleizen, met een bevolking bestaande uit slaven. Deze staat was gedoemd om te falen, zo beweren Griekse teksten.⁶

Oost versus West

Als de Griekse kijk op de Perzen beperkt was gebleven tot het klassieke Griekenland, dan was er niet zoveel aan de hand geweest. Moderne historici hadden dit beeld dan kunnen bestuderen en ontleden, zoals elk ander beeld uit de geschiedenis. Waarschijnlijk hadden ze het behandeld als een eigenaardigheid van die tijd. In de eeuwen na het Perzische Rijk bleven de Griekse teksten populair. Zowel in het Romeinse Rijk als in de middeleeuwen als in de renaissance werden ze gelezen, gekopieerd en doorgegeven. Europeanen, en later Amerikanen, identificeerden zich met dit antieke volk en hierdoor namen ze ook het Griekse beeld van de Perzen over.⁷

De westerse identificatie met Griekenland loopt door tot op de dag van vandaag. Het druipt er bijvoorbeeld vanaf in een blockbuster als *300* (2006). Deze film vertelt het verhaal van drie-

'Europeanen, en later Amerikanen, identificeerden zich met de Grieken en hierdoor namen ze ook hun beeld van de Perzen over'

honderd heldhaftige Spartanen die zichzelf de dood invecten tegen een monsterlijk groot Perzisch leger. Het contrast tussen de (goede, heldhaftige) Grieken en de (slechte, zwakke) Perzen wordt overdreven scherp getrokken. In de vervolgfilm *300: Rise of an Empire* (2014) wordt er nog een schepje bovenop gedaan. Niet alleen wordt benadrukt dat de Atheners tegen de Perzen vechten om hun vrijheid en democratie te behouden, ook zien we nu Perzische soldaten die zich ►

⁴ *Ibid.*, 659.

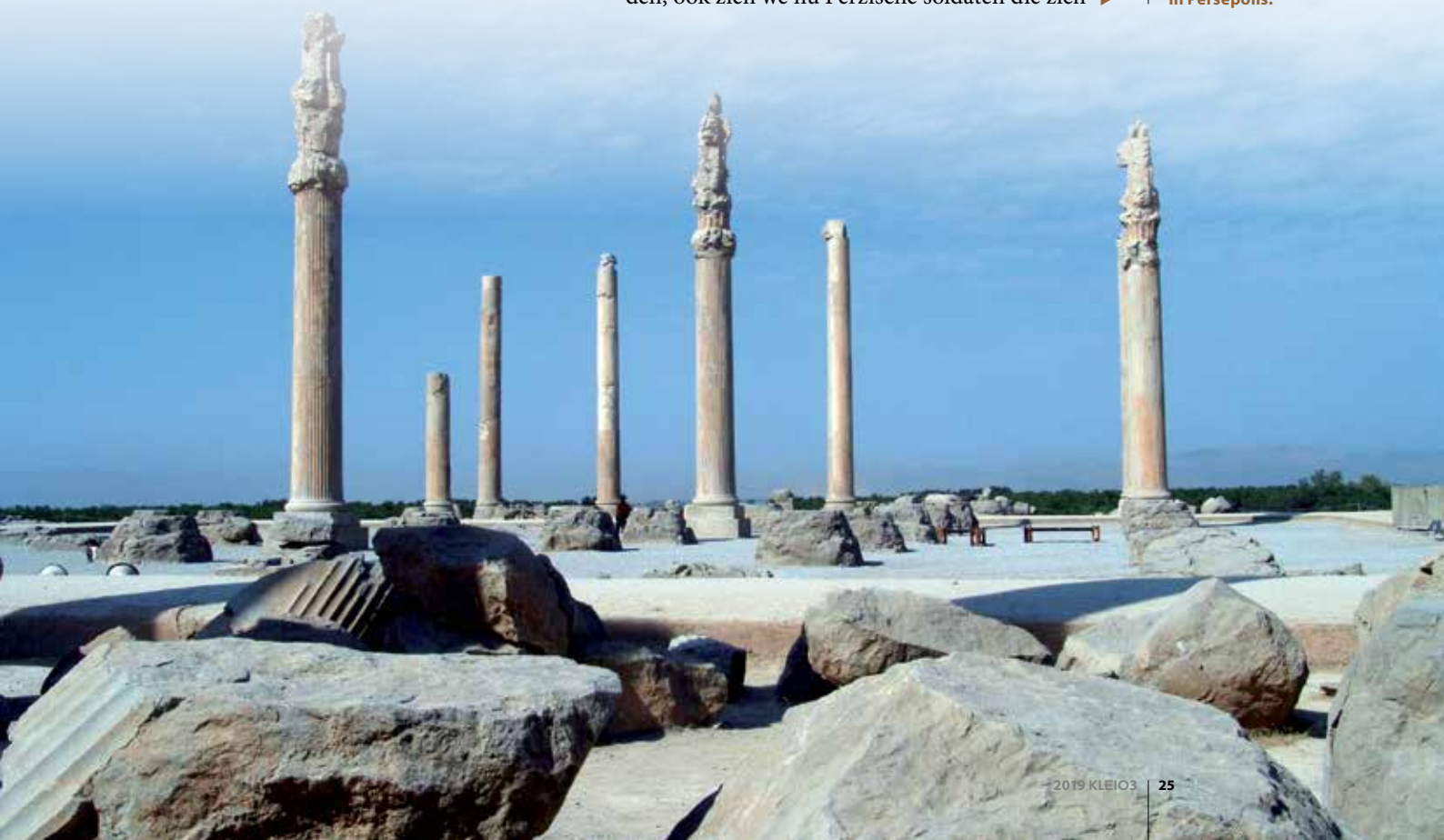
⁵ Edith Hall, *Inventing the Barbarian: Greek Self-Definition Through Tragedy* (Oxford 1991).

⁶ Heleen Sancisi-Weerdenburg, "Decadence in the Empire or Decadence in the Sources? From Source to Synthesis: Ctesias," in Heleen Sancisi-Weerdenburg (ed.), *Sources, Structures and Synthesis: Proceedings of the Groningen 1983 Achaemenid History Workshop* (Leiden 1987), 33-45.

⁷ Zachary Lockman, *Contending Visions of the Middle East: The History and Politics of Orientalism* (Cambridge 2010), 8-18 en 55-58.

Linksboven: Duel tussen een Perzische en een Griekse soldaat, 480 v.Chr. Nationaal Archeologisch Museum, Athene.

Linksonder: Reliëf van een Perzische koning op zijn troon in Persepolis. Hieronder: Ruïnes van het koninklijk paleis in Persepolis.

Onder: Romantische verbeelding van de Slag bij Salamis, waar de Grieken van de Perzen wonnen. Schilderij van Wilhelm von Kaulbach (1868). Rechts: Herodotus. In zijn *Historiën* beschrijft hij de Perzisch-Griekse Oorlogen. Romeinse kopie van een Griekse bronzen buste uit de vierde eeuw v.Chr.

als zelfmoordterroristen avant la lettre op Griekse schepen storten en zichzelf met alles en iedereen opblazen. Het klassieke Griekenland is hier onmiskenbaar ‘het (goede) Westen’ geworden en het Perzische Rijk ‘het (slechte) Oosten’.

Nu kunnen filmregisseurs natuurlijk doen wat ze willen: films vertellen in de eerste plaats een verhaal, of dat verhaal nu historisch correct is of niet. Maar de westerse identificatie met het oude Griekenland is niet beperkt tot Hollywood. Ook in historische populairwetenschappelijke boeken kun je de identificatie terugvinden.

‘Als de Grieken de Perzen niet hadden verslagen, zo schrijven ze, zou er geen democratie, geen filosofie, geen wetenschap geweest zijn’

Neem de boeken *Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West* (2005) van Tom Holland en *Worlds at War: The 2,500-Year Struggle between East and West* (2008) van Anthony Pagden. Net als 300 stellen zij klassiek Griekenland gelijk aan ‘het Westen’ en het Perzische Rijk aan ‘het Oosten’. Als de Grieken de Perzen destijds niet hadden verslagen, zo schrijven ze, dan was er geen democratie geweest, geen filosofie, geen wetenschap. De hele fundering van de moderne Europese en Amerikaanse beschaving zou uitgeroeid zijn.⁸ En ‘het Westen’, zoals we dat nu kennen, zou nooit tot stand zijn gekomen.⁹ De aanname is blijkbaar dat het Perzische ‘Oosten’, tiranniek en bekrompen als het was, alle culturele en intellectuele bloei direct gesmoord zou hebben – een aanname die geen historische fundering heeft.

Kort gezegd: moderne films en populairwetenschappelijke boeken bevestigen de Griekse vooroordelen over de Perzen en doen er nog een

paar schepjes bovenop. Deze werken vertellen ons eigenlijk meer over moderne denkbeelden (vooral over het notoire Oost-versus-Westdenken), dan over de politiek van tweeënhalfduizend jaar geleden. Desalniettemin hebben ze verregaande invloed op het algemeen heersende beeld van het Perzische Rijk. Specialisten en historici proberen zich keer op keer tegen dat beeld te verzetten.

Mankementen en vooroordelen

Lange tijd was het Griekse perspectief op het Perzische Rijk ook dominant bij historici. De invloed van de Griekse bronnen kun je bijvoorbeeld duidelijk zien in *The Persian Empire* (1983) van John M. Cook. Kort nadat dit boek verscheen, begon het tij echter te keren. In de jaren tachtig van de vorige eeuw riep een aantal academici op tot verzet tegen het heersende Griekse beeld. Ze wazen op de mankementen en vooroordelen die dit beeld met zich meebracht. En ze benadrukten dat de bronnen uit het Rijk zelf – papyri, potscherven en kleitabletten die in steeds groteren getale opgegraven en vertaald werden – het beeld soms direct tegenspreken.¹⁰

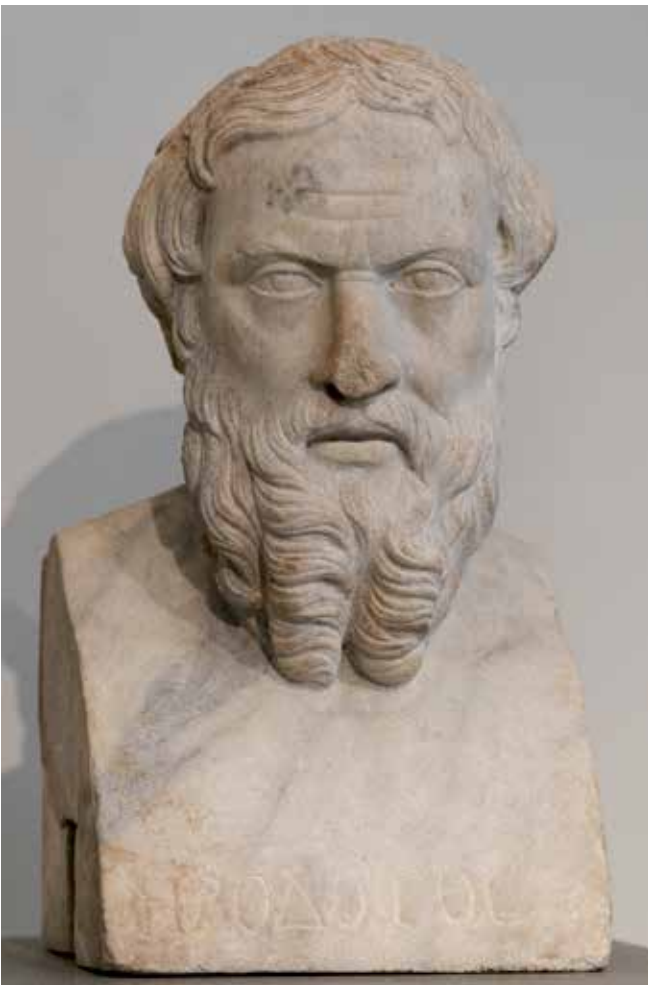
Om één voorbeeld te noemen: de Perzische koning Cambyses wordt in de Griekse bronnen als een tirannieke gek neergezet. Hij zou tempels geplunderd hebben en buitenlandse goden belachelijk hebben gemaakt. Op het hoogtepunt van zijn gekte zou Cambyses zelfs een heilige stier in Egypte vermoord hebben. De stier zou vervolgens stiekem begraven zijn door Egyptische priesters, zonder dat de wrede koning er iets van af wist. Uit Egyptische teksten blijkt echter dat dit verhaal niet helemaal kan kloppen. Archeologen hebben namelijk de grafsteen van de betreffende stier teruggevonden in Egypte (net als de grafstenen van vele andere stieren uit die tijd), en wat blijkt: de tekst op de steen laat zien dat Cambyses de monumentale begrafenis van het dier gesteund

⁸ Anthony Pagden, *Worlds at War: The 2,500-Year Struggle between East and West* (New York 2008), 39.

⁹ Tom Holland, *Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West* (New York 2005), xv.

¹⁰ McCaskie, “As on a Darkling Plain”: Practitioners, Publics, Propagandists, and Ancient Historiography,” in *Comparative Studies in Society and History* 54.1 (2012), 151-154.

had. Van een stiekeme begrafenis na een wrede moord lijkt dus geen sprake te zijn.¹¹ En zo zijn er tal van gevallen waar het Griekse beeld tegenstrijdig is met inheemse bronnen.

De roep tot verzet in de jaren tachtig leidde tot een nieuwe serie studies, die met een frisse blik naar het Perzische Rijk keken.¹² De vraag hoe de Griekse bronnen onze kijk al decennia- (en eeuwen)lang gekleurd hadden, stond daarin centraal. Ondertussen worden deze studies beschouwd als een omkeerpunt in het vakgebied. Het is haast onmogelijk om als historicus onderzoek te doen naar het Perzische Rijk zonder dat je bekend bent met het ‘Griekse probleem’.

Maar ook in het verzet tegen de Griekse bronnen schuilt soms gevaar. De felle oproep om geen Griekse vooroordelen over te nemen, kan resulteren in een nieuw extreem. Wanneer de Grieken zeggen dat de Perzen iets fout deden, bijvoorbeeld, zeggen sommige academici nu dat ze het juist goed afhandelden. Achter elke militaire nederlaag of elke sadistische handeling die de Grieken de Perzen verwijten, schuilt opeens een tactische aftocht of een effectieve straf. Dit beeld wordt gepresenteerd als een vooruitgang. Maar eigenlijk is het net zozeer door de Griekse bronnen bepaald als het oude beeld: het is dezelfde stof, maar dan 180 graden gedraaid.¹³

Perzische bronnen

We kunnen niet meer terug naar het oude idee van een Perzisch Rijk, geregeerd door een serie tirannieke en zwakke Perzische koningen die hun bevolking als slaven behandelden. Maar we moeten ook niet beweren dat het Perzische Rijk een utopie was, waarvan de koningen niets anders dan tolerant en effectief waren. Ergens tussen het ene en het andere extreem ligt de

Onder: Perzische boogschutters afgebeeld op een muur van het paleis van koning Darius in Susa, omstreeks 510 v.Chr. Louvre, Parijs.

waarheid. Om die te vinden hebben we nog een lange weg te gaan. De papyri, potscherven en kleitabletten waar dit artikel mee begon, zullen (en moeten) daar een essentiële rol in spelen. Het zijn immers deze bronnen, en niet de Griekse, die door het Rijk en door de vele volkeren die er deel van uitmaakten geproduceerd werden. Het is dus hoog tijd dat deze bronnen het fundament gaan vormen van de Perzische geschiedenis – met de Griekse bronnen als aanvulling, in plaats van andersom.¹⁴

Terwijl de historische zoektocht vordert – traag en gestaag, zoals dat gaat – blijven films zoals *300* de oude clichés oplepelen. Dat is jammer. De geschiedenis van het Perzische Rijk is een stuk interessanter dan die ene oorlog die kortstondig aan haar westelijke grens gevoerd werd. Het valt te hopen dat toekomstige films en boeken ook de rest van het verhaal gaan vertellen. ■

¹¹ Henry Colburn, *The Archaeology of Achaemenid Rule in Egypt* (Proefschrift, 2014), 13-14.

¹² Bijvoorbeeld Heleen Sancisi-Weerdenburg (ed.), *Sources, Structures and Synthesis: Proceedings of the Groningen 1983 Achaemenid History Workshop* (Leiden 1987).

¹³ Thomas Harrison, *Writing Ancient Persia* (Londen 2011), 38-56.

¹⁴ Caroline Waerzeggers, "Introduction: Debating Xerxes' Rule in Babylonia," in Caroline Waerzeggers en Maartje Seire (eds), *Xerxes and Babylonia: The Cuneiform Evidence* (Leuven 2018), 1-18.